NICOLAE IORGA ÎN ELITA ISTORIOGRAFIEI INTERNAȚIONALE. ACTIVITATEA SA ÎN CADRUL COMITETULUI INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE (1926–1940)

RALUCA TOMI*

În 14 mai 1926, în marele salon al Palatului Ateneului din Geneva, unde se țineau adunările Societății de Arte și unde, în 1863, a fost fondată Societatea de Cruce Roșie, a avut loc ședința de constituire a Comitetului Internațional de Științe Istorice[1].

Marele Război a schimbat dramatic evoluția societății și a pus liderii lumii în fața unor provocări existențiale. Așa cum scria Gilbert Murray (1866–1957), națiunile trebuiau să învețe să coopereze dacă nu doreau să dispară, pentru că „suntem ucenici în arta de a conserva viața, dar maeștri în arta de a o distruge". În paralel cu nașterea unei noi paradigme internaționale parafate la Conferința de Pace de la Paris și prin sistemul tratatelor de la Versailles, oamenii de știință și de cultură au simțit nevoia înființării unor organizații profesionale la nivel internațional. Au existat astfel de organizații și înainte de război[2], dar conflictul în timpul căruia intelectualii, în majoritatea lor, s-au implicat în susținerea uneia sau alteia dintre tabere a spulberat principiile pe baza cărora au acționat societățile antebelice. Dacă în 1919 se constituia Uniunea Academică Internațională, formată numai din societățile academice ale statelor din Antantă sau neutre, în 1922 se întemeia, pe lângă Liga Națiunilor, Organizația Internațională a Cooperării Intelectuale, un organ consultativ, compus din membri numiți de Consiliul Ligii Națiunilor dintre cele mai strălucite minți ale epocii[3], fără a se ține cont de apartenența la una dintre cele două tabere beligerante.

* Institutul de Istorie „N. Iorga"; ralucatomi2013@gmail.com

[1] Mulțumesc domnului profesor Andrei Pippidi pentru permisiunea de a folosi material din arhiva personală Iorga-Pippidi.

[2] În 1910, la Bruxelles, se fonda Uniunea Asociațiilor Internaționale de către Henri La Fontaine și Paul Otlet, care grupa 230 de asociații, Martin Grandjean, Marco H.D. Van Leeuwen, *Mapping Internationalism: Congresses and Organizations in the Nineteenth and Twenteenth Centuries*, in Daniel Laqua, Wouter Van Acker and Cristophe Werbruggen, *International Organizations and Global Civil Society*, London, 2019, p. 227.

[3] Organizația Internațională a Cooperării Intelectuale era compusă din Comisia Internațională a Cooperării Intelectuale, care în perioada interbelică a fost condusă de Henri Bergson, Hendrik Lorentz și Gilbert Murray. Între sesiunile Comisiei, activitatea era coordonată de un Comitet executiv, format în 1930. Comisiei i se alăturau: Secția de cooperare intelectuală de pe lângă Secretariatul Societății Națiunilor, Institutul Internațional de Cooperare Intelectuală cu sediul la Paris, Institutul Internațional al Cinematografiei Educative cu sediul la Roma, comisiile naționale ale cooperării internaționale (în 1935 existau 41 de comisii, printre care și cea română); comitetele de experți cu mandate temporare. Printre reprezentații români la Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală îi remarcăm pe Nicolae Titulescu,

Profesionalizarea și instituționalizarea cercetării istorice începute în mediile universitare germane și franceze în a doua jumătatea a secolului al XIX-lea a avut drept consecință organizarea primelor congrese internaționale. Preludiul acestora a fost Congresul Internațional de Istorie Diplomatică de la Haga din 1898, organizat de Societatea de Istorie Diplomatică de la Paris, care avea membri în 23 de țări. Au urmat Congresele Internaționale de Istorie de la Paris (1900), Roma (1903), Berlin (1908), Londra (1913), Bruxelles (1923), toate organizate de țările gazdă cu sprijinul guvernelor și al unor organizații particulare[4]. La Bruxelles s-a discutat despre constituirea unei organizații internaționale a cercetării istorice, în care să fie cooptați și istoricii din statele învinse în Marele Război și cei din URSS. Inițiativa a fost americană, evidențiindu-se istoricul Waldo C. Leland (1879–1966), care a găsit un entuziast aliat în Michel Lhéritier (1889–1951), profesor la École des Hautes Études și colaborator al Institutului de Cooperare Intelectuală de la Paris. Li s-a alăturat Halvdan Koht (1873–1965), istoric norvegian și viitor ministru de Externe al țării sale. În constituirea Comitetului Internațional de Stiințe Istorice (CISI), un rol aparte l-a avut istoricul austriac Alfons Dopsch (1868–1953), fondatorul seminarului de istorie economică și socială de la Universitatea din Viena, care a mediat participarea istoricilor germani[5]. Semnarea tratatelor de la Locarno (1925) și intrarea Germaniei în Liga Națiunilor (1926) au înlesnit constituirea CISI și au „îmblânzit" atitudinea lui Henri Pirenne (1862–1935), renumit medievist belgian, organizator al Congresului de Istorie la Bruxelles (1923). Acesta și-a depășit ostilitatea manifestată față de istoricii germani (fusese deportat în Germania în timpul Primului Război Mondial)[6] și s-a implicat în întemeierea CISI. Financiar, acțiunea a fost sprijinită de fundația Rockefeller, care a susținut CISI în întreaga perioadă interbelică[7]. Pentru adunarea de constituire de la Geneva au fost trimise invitații pentru istorici din 27 de state, dar dintre acestea și-au trimis reprezentanți numai 19[8], printre care și România, în persoana

membru al Comitetului executiv din 1930, Elena Văcărescu, membră a Comisiei de literatură și artă și delegata României la Institutul de la Paris, Nicolae Iorga, reprezentant în Comisia Internațională a Monumentelor Istorice, George Oprescu, secretar al Comisiei din 1922 până în 1930 și mai apoi înlocuitor al lui Titulescu și membru al Comisiei de artă și arheologie, dar și în Comisia consultativă de experți a Oficiului Internațional al Muzeelor alături de S. Steriadi. *L'année 1935 de la coopération intellectuelle*, Paris, 1935, p. 124–126, 131–139; George Oprescu, *Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală*, în „Revista română de studii internaționale", 2(6), 1969, p. 57–67.

[4] Karl Dietrich Erdmann, *Toward a Global Community of Historians. The International Historical Congress and the International Committee of Historical Sciences 1898–2000*, ed. Jurgen Kocka, Wolfgang J. Mommsen, New York, Oxford, 2005; Michel François, *Cinquante ans d'historie du Comité International des Sciences Historique*s, în „Comité International des sciences historiques. Bulletin d'information", 10, 1974–1976, p. 5–16.

[5] Karl Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 102–103.

[6] Despre implicarea istoricilor în Primul Război și inimicițiile postbelice franco-germane vezi Stefan Berger, Christoph Conrad, *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*, New York, 2015, p. 226–232.

[7] În perioada 1926–1946, fundația Rockefeller a donat 96.000 dolari, Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 107.

[8] Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Elveția, Franța, Germania, Italia, Japonia, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Suedia, SUA, Țările de Jos. Chile, Finlanda, Grecia, Ungaria și Iugoslavia nu au răspuns invitației, cei din URSS nu au putut veni, pentru că nu

lui Vasile Pârvan. Până în 1938, numărul statelor din CISI a crescut la 44, fiind acceptate cu drept de vot și cele cu statut de colonii sau dominioane[9]. Noua organizație își propunea să impulsioneze dezvoltarea științelor istorice, să faciliteze schimbul de publicații între istorici și societăți istorice, să furnizeze instrumente de lucru: bibliografii, buletine informative, să organizeze congresele internaționale de științe istorice. Comitetul era format din reprezentanți ai țărilor membre, aleși de comitetele naționale. Acesta se întrunea anual, iar Biroul său era ales cu ocazia congreselor internaționale, pentru o perioadă de cinci ani[10]. Biroul era format din președinte, doi vicepreședinți, un secretar general, patru secretari și un trezorier. Cotizația anuală era între 25 și 250 de dolari[11]. CISI a publicat, sub redacția lui Michel Lhéritier, ajutat de Tibor Baráth (1906–1992), istoric maghiar, un „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences" (1926–1943), în care apăreau informații referitoare la activitatea organizației, rezumatele comunicărilor și rapoartelor prezentate la congresele internaționale, dările de seamă ale adunărilor anuale și lămuriri despre activitatea comitetelor naționale. De-a lungul activității sale în perioada interbelică, CISI și-a desfășurat activitatea în cadrul unor comisii interne, care erau numite și finanțate de acesta (12)[12] și comisii externe, care erau autonome, puteau organiza congrese separate, dar participau și la congresele internaționale de istorie (18)[13]. Din denumirile comisiilor interne și externe remarcăm preocupările diverse ale

erau recunoscuți de Elveția, dar agreau participarea la noua organizație, iar cei doi reprezentanți ai Angliei au lipsit din cauza grevei transporturilor, Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 105.

[9] În 1927 au fost cooptate: Danzig, Estonia, Finlada, Grecia, Ungaria, Iugoslavia, Algeria, Tunisia; în 1928: Chile, Uruguay, Turcia; în 1929: Canada, Ucraina; în 1931: Egipt, India britanică, Letonia, Lituania, Malta; în 1933: Ecuador, Indochina; în 1935: Argentina, Mexic, URSS; în 1938: China, Irlanda, Vatican; în 1939: Luxemburg, Michel François, *op. cit.*, p. 12; Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 368.

[10] Adunările din perioada interbelică s-au desfășurat în: Göttingen (1927, prima întrunire a istoricilor într-o universitate germană după Primul Război Mondial, unde arheologul Hermann Thiersch a ținut un discurs de deschidere în limbile germană, engleză, italiană), Oslo (1928), Veneția (1929), Cambridge, Oxford, Londra (1930), Budapesta (1931), Haga (1932), Varșovia (1933), Paris (1934), București (1936), Paris (1937), Zürich (1938) și Luxemburg (1939).

[11] „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences" (în continuare: „Bulletin"), octombrie 1926, nr. 1, p. 5–6. Președinții CISI în perioada interbelică au fost: Halvdan Koht (1926–1933), Harold Temperley (1933–1938), Waldo G. Leland (1938–1943), iar secretar general Michel Lhéritier (1926–1943), Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 362–363.

[12] Comisiile interne au fost: Comisia pentru Anuarul internațional de bibliografie istorică, Comisia de publicații, Comisia pentru învățământul istoriei, Comisia de istorie diplomatică, Comisia de istorie constituțională, Comisia de istorie a presei, Comisia de cronologie, Comisia de coordonare a cercetării arhivelor Vaticanului, Comisia de iconografie, Comisia arhivelor, Comisia de geografie istorică, Comisia pentru abrevieri.

[13] Comisiile externe: Comisia de istorie a științelor, Comisia de istorie literară modernă, Comisia de demografie istorică, Comisia de istorie bancară, Comisia despotismului luminat, Comisia marilor călători și descoperiri geografice, Comisia pentru bibliografia pacifismului în istorie, Comisia pentru istoria mișcărilor sociale, Comisia istoriei coloniale, Comisia internațională a Arhivelor Vaticanului (devenită comisie internă), Comisia de numismatică, Comisia pentru istoria adunărilor statelor, Comisia Orientului Apropiat, Comisia Extremului Orient, Comisia militară, Comisia pentru istoria Țărilor Baltice, Comisia de istorie ecleziastică.

cercetării istorice din perioada interbelică: istorie politică, militară, diplomatică și religioasă, precum și istoria artei, la care se adăugau noi direcții de studiu: demografie istorică, geografie istorică, istoria presei, a mișcărilor sociale, a colonialismului, a științei, a regiunilor din Orientul Apropiat și Extremul Orient etc. În comisii, dar și în congrese, se purtau discuții referitoare la metodologie și teorie istorică. Prindeau contur noi concepții și direcții de studiu: istoria comparată (Henri Pirenne), o nouă abordare a istoriei economice și sociale dezvoltată de Lucien Febvre (1878–1956) și Marc Bloch (1886–1944), fondatorii publicației „Annales", sinteza istorică (Henri Berr), permanențele în istorie (Nicolae Iorga), interdependențele dintre Europa Occidentală și cea Sud-Estică, cu reliefarea importanței Bizanțului (Nicolae Iorga). Comunicările, intervențiile și discuțiile din cadrul congreselor de la Oslo (1928), Varșovia (1933) și Zürich (1938), organizate de CISI, dezvăluie preocuparea pentru internaționalizarea și menținerea unor contacte între istorici din arii geografice diverse. Pentru a înlesni cooperarea internațională s-a decis ca alături de limba franceză, care a dominat lucrările primelor congrese, să fie acceptate ca limbi oficiale germana, engleza și italiana. Au fost inițiate proiecte comune, care s-au concretizat în lucrări de referință[14]. Însă eforturile de a construi un nou cadru de dezbatere științifică s-au izbit de provocările vremurilor: restrângerea libertății cercetării istorice, ideologizarea extremă, îndepărtarea personalităților indezirabile în Italia[15], Germania[16] sau URSS[17], atitudinea revizionistă a statelor nemulțumite de prevederile sistemului de la Versailles, accentuarea tendințelor naționaliste, realități care au influențat activitatea CISI. Prezența istoricilor din state cu regimuri autoritare a fost acceptată, pentru a fi menținut caracterul internațional al organizației, în speranța că dialogul ar putea alcătui puntea spirituală spre înțelegere și toleranță. În același spirit nu au fost abordate tematici controversate (de exemplu cea referitoare la vinovățiile și cauzele Primului Război Mondial), însă tensiunea și confruntările dintre istorici au răzbătut în întâlnirile informale sau în presă.

Ne propunem să prezentăm implicarea istoricilor români în activitatea CISI, în special a lui Nicolae Iorga, subliniind participarea în cadrul comisiilor de specialitate, a adunărilor anuale și a congreselor internaționale de istorie.

---

[14] *International Bibliography of Historical Sciences*, vol. 1–14, *1926–1939*, Paris, 1930–1941; *Catalogus mapparum geographicarum ad historiam pertinentium Varsoviae 1933 expositarum*, Haga, 1934; *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden*, vol. 1, *1648–1715*, ed. Ludwig Bittner, Lothar Gros, Oldenburg, 1936. Printre alte proiecte ale CISI menționăm: bibliografia retrospectivă a periodicelor, o colecție de documente fotocopiate, crearea unui oficiu de traduceri pentru lucrările apărute în limbi de circulație redusă, ancheta asupra fondurilor arhivistice, un repertoriu cronologic internațional pentru istoria literaturii, liste cu absolvenții universităților etc.

[15] În 1931, universitarilor italieni li s-a impus jurământul față de regimul fascist. O mică parte (12) au refuzat; printre ei s-au numărat Benedetto Croce și Gaetano De Sanctis, ultimul membru fondator al CISI, care și-a dat demisia din toate funcțiile și din învățământ, Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 166.

[16] Au fost îndepărtați istoricii care nu simpatizau cu regimul nazist, cei de origine evreiască. S-a constituit un Reichinstitut condus de Walter Frank, protejatul lui Alfred Rosenberg, care și-a impus viziunea asupra reprezentanților în cadrul comisiilor CISI, Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 170.

[17] În timpul revoluției culturale au fost îndepărtați istoricii nemarxiști, iar noii reprezentanți ai sovietelor au refuzat să mai colaboreze cu CISI, nefiind prezenți la Congresul de la Zürich, Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 169.

I. ISTORICI ROMÂNI ȘI ACTIVITATEA LOR ÎN CADRUL CISI

Vasile Pârvan (1882–1927), profesor de istorie antică și epigrafie la Universitatea din București, secretar general al Academiei Române și director al Școlii Române din Roma, a fost unul dintre istoricii români implicați în organismele de cooperare internaționale. A participat la constituirea Uniunii Academice de la Bruxelles (1919), condusă de Henri Pirenne, și a fost membru fondator al CISI. Sfârșitul său prematur a fost marcat printr-un necrolog semnat de Halvdan Koht, viitor președinte al CISI. Acesta scria că „prin moartea sa, Comitetul nostru a pierdut pe unul dintre membrii fideli, un prieten devotat, o inimă nobilă și pură, un spirit activ și generos”[18].

Una dintre preocupările CISI a fost constituirea comitetelor naționale ale istoricilor. Informații despre constituirea și activitatea acestora apăreau în publicațiile oficiale, prilej de cunoaștere reciprocă. În 10 decembrie 1927, s-a desfășurat la Universitatea din București ședința de constituire a Comitetului Național al Istoricilor Români, „organ de legătură între istoricii români și Comitetul Internațional de Studii Istorice”. Prin vot secret au fost aleși: președinte: Nicolae Iorga (1871–1940); vicepreședinte: I. Nestor (1905–1974), profesor la Cernăuți și membru al Academiei; secretar: C.C. Giurescu (1901–1977), profesor la Universitatea din București; membri: Al. Lapedatu (1876–1950), profesor la Universitatea din Cluj și membru al Academiei, Gh. Brătianu (1898–1953), profesor la Universitatea din Iași, C. Marinescu (1891–1982), profesor la Universitatea din Cluj, generalul Radu Rosetti (1877–1949), membru al Academiei, precum și G. Ghibănescu (1864–1936), membru corespondent al Academiei[19]. Scopul Comitetului Național al Istoricilor Români era de a contribui la organizarea și progresul studiilor istorice din România, de a pregăti reprezentarea istoricilor români la reuniunile internaționale și de a coordona activitatea Asociației Istoricilor, cu sediul la București. Membrii de drept ai asociației erau academicienii, profesorii, conferențiarii, docenții facultăților de istorie și ai înaltelor școli de specialitate echivalente facultăților, directorii arhivelor de stat, directorii muzeelor de istorie și doctorii în litere (specialitatea istorie) ai universităților din țară și din străinătate. Puteau fi primiți în rândurile acesteia și profesorii de istorie din învățământul secundar, licențiații în istorie, editorii publicațiilor istorice, pe baza unei recomandări venite din partea a doi membri ai asociației și aprobate de comitet. Cotizația era de minimum 200 de lei pe an. Conform statutului din 1929, asociația era condusă de un comitet al istoricilor români, compus dintr-un președinte, doi vicepreședinți, cinci membri și un secretar-trezorier. Comitetul era ales pe o perioadă de patru ani[20]. În 1932, se alegea un alt comitet, compus din președinte: Nicolae Iorga; vicepreședinți: Ion Nestor și Al. Lapedatu; secretar: George Oprescu (1881–1969); membri: Gh. Brătianu, Scarlat Lambrino (1891–1964), C. Marinescu și P.P. Panaitescu (1900–1967); cenzori: I. Andriețescu (1888–1944) și Romulus Cândea

[18] Halvdan Koht, *Necrolog Vasile Pârvan*, în „Bulletin”, decembrie 1927, nr. 3, p. 18–19.

[19] „Bulletin”, martie 1927, nr. 4, p. 453.

[20] Statutul a fost votat de adunarea generală a istoricilor români, reunită la București în 21 martie 1929. „Bulletin”, decembrie 1930, nr. 10, p. 753–757.

(1887–1973); cenzori supleanți: Vladimir Dumitrescu (1902–1991) și Radu Vulpe (1899–1982). Sediul comitetului se afla la Institutul de Studii Sud-Est Europene, în Strada Banul Mărăcine nr. 1[21]. În 29 aprilie 1937, a fost reales comitetul cu aceeași componență. O implicare aparte în activitatea Comitetului Istoricilor Români a desfășurat-o George Oprescu, secretar al Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală. În fapt, între Comitetul Internațional de Științe Istorice și organizațiile amintite[22], care lucrau sub egida Societății Națiunilor, au existat contacte strânse. Henri Pirenne, președintele Congresului de la Bruxelles din 1923 și vicepreședinte al CISI, a fost și membru al Comitetului belgian de Cooperare Intelectuală, Alfons Dopsch a fost președintele Comitetului austriac de Cooperare Intelectuală, iar Michel Lhéritier, secretarul CISI, a fost colaborator al Institutului de la Paris. Aflat în mijlocul elitei culturale și științifice europene, George Oprescu a contribuit la receptarea în rândul acesteia a realizărilor istoriografiei românești, mărturie în acest sens fiind corespondența sa cu Lhéritier. Ultimul îi scria referitor la publicarea unor lucrări istorice în limbi de circulație, rugându-l să îi trimită câteva titluri de referință și să facă o listă cu revistele de specialitate care apăreau în România[23]. În altă scrisoare, îi amintea că istoricii români erau implicați în activitatea comisiei de iconografie și sugera să se întocmească o listă cu portretele personalităților străine aflate în muzeele din România. Dorea o prezență mai vizibilă în întocmirea listelor de diplomați și în alcătuirea bibliografiei publicațiilor apărute în țara noastră[24]. Îi scria lui Oprescu despre colaborarea lui Ioachim Crăciun (1898–1971) la întocmirea *Anuarului bibliografic al științelor istorice*, din care îi fuseseră trimise exemplare lui C.C. Giurescu[25], iar altădată amintea despre expedierea numerelor din „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences" și despre cotizație[26]. În privința ultimului aspect, secretarul CISI înțelegea situația economică a istoricilor români, dar sugera mărirea contribuției[27].

Reprezentanți români în comisiile CISI au fost: N. Georgescu-Tistu la Comisia care alcătuia *Anuarul bibliografic al științelor istorice*, la care a colaborat și Ioachim Crăciun; C. Karadja (1889–1950) la Comisia pentru întocmirea listei diplomaților, în cadrul căreia mai târziu a fost cooptat și Virgil Zaborovschi; Dimitrie Gusti (1880–1955) la Comisia pentru actele constituționale; Gh. Brătianu la Comisia pentru cronologie, la cea dedicată bibliografiei retrospective a presei și la Comisia de studiu a adunărilor constituante[28]; C. Marinescu la Comisia dedicată

[21] *Ibidem*, iunie 1932, nr. 15, p. 757.

[22] Vezi nota 2.

[23] Biblioteca Academiei Române (în continuare: BAR), Corespondență Oprescu, S 68 (1)/ DCLXXXVI, Michel Lhéritier către G. Oprescu, Paris, 7 octombrie 1932.

[24] *Ibidem*, S 68 (2)/DCLXXXVI, Michel Lhéritier către G. Oprescu, Paris, 12 octombrie 1932.

[25] *Ibidem*, S 68 (3)/DCLXXXVI, Michel Lhéritier către G. Oprescu, Paris, 26 octombrie 1932.

[26] *Ibidem*, S 68 (4)/DCLXXXVI, Michel Lhéritier către G. Oprescu, Paris, 31 decembrie 1932.

[27] *Ibidem*, S 68 (7)/DCLXXXVI, Michel Lhéritier către G. Oprescu, Paris, 19 decembrie 1934. Cotizația era de 50 dolari anual.

[28] Lucian Năstasă-Kovacs, *Gh. I. Brătianu la congresele internaționale de istorie*, în *Românii în istoria universală*, ed. I. Agrigoroaie, Gh. Buzatu, V. Cristian, vol. II/1, Iași, 1987, p. 731–741.

cercetării învățământului istoriei și mai târziu la cea a descoperirilor geografice și a călătoriilor; N. Cartojan (1883–1944) la Comisia pentru istoria literaturii moderne; Petre Sergescu (1893–1954) la Comisia de istorie a științei. Activitatea în cadrul acestor comisii a influențat orientarea tematică a preocupărilor științifice și apariția unor lucrări de referință[29].

CISI a inițiat anchete pe diverse probleme, în speranța publicării unor utile instrumente de lucru. Comisia pentru publicarea anuarelor bibliografice a încercat să mobilizeze comitetele naționale în alcătuirea acestora[30]. C.C. Giurescu a trimis CISI informații despre stadiul preocupărilor de bibliografie în România[31], în care menționa eforturile lui Ioachim Crăciun[32], preocupările lui Hermann Hienz[33] din Sibiu, autor al unei bibliografii de lucrări și articole în limba germană, încercările lui T. Bulat[34] și ale lui A. Ștefănescu-Galați[35], bibliografiile dedicate unor domenii sau activități unor personalități, semnate de I.C. Băcilă[36], Gh. Adamescu[37] și Ștefan Meteș[38]. Menționa de asemenea contribuțiile referitoare la istoriografia română făcute de Ioan Bogdan[39] și C.C. Giurescu[40], precum și informațiile bibliografice care se regăseau în revistele de specialitate. A trimis răspuns la astfel

[29] Amintim numai contribuțiile lui Gh. Brătianu, autorul mai multor studii închinate sfatului domnesc și adunării stărilor în țările europene: *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în țările românești în cadrul istoriei generale, I. Liniile generale ale problemei*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice", seria a 3-a, XXVIII, 1946, p. 1–27; idem, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor. II. Consiliul feudal și adunarea stărilor în țările Europei Apusene*, *ibidem*, XXVIII, 1946, p. 303–395; idem, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor*. *III. Adunările de stări în țările Europei Centrale*, *ibidem*, XXIX, 1947, p. 165–259; idem, *Les assemblées d'États et les Roumains en Transylvanie*, în „Revue des études roumaines", XIII/XIV–XV, 1974–1975, p. 9–63; idem, *Les assemblées d'États en Europe orientale au Moyen Âge et l'influence du régime politique byzantin*, în *Actes du Sixième Congrès international d'études byzantines (Paris, 1948)*, vol. I, Paris, 1950, p. 35–56 ; idem, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, București, 1995.

[30] În perioada 1926–1939 au apărut 14 volume din *International Bibliography of Historical Sciences*, publicate la Paris, 1930–1941, cu ajutorul comitetelor naționale.

[31] „Bulletin", II, februarie 1927, nr. 2, p. 246–247.

[32] Ioachim Crăciun, Ioan Lupu, *Istoriografia română în 1921 și 1922*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, II, 1923, p. 407–503.

[33] Hermann Hienz, *Bibliografia operelor separate și articolelor istorico-filologice, cari au apărut de la 1919–1924 în limba germană și se referă la locuitorii României*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională", Cluj, III, 1925, p. 931–988.

[34] T. Bulat, *Încercare de bibliografie a istoriei românilor*, fasc. 1, Râmnicu-Vâlcea, 1919.

[35] A. Ștefănescu-Galați, *Contribuții bibliografice pentru cunoașterea evoluției vieții poporului român*, București, 1920.

[36] I.C. Băcilă, *Bibliografia domniei regelui Carol I al României*, București, 1916.

[37] Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească. Istoria literaturii române*, București, 1921–1923.

[38] Ștefan Meteș, *Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga*, București, 1921.

[39] Ioan Bogdan, *Istoriografia română și problemele ei actuale. Comunicare la Academie*, București, 1905.

[40] C.C. Giurescu, *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani*, Vălenii de Munte, 1926.

de anchete și Ilonka Mann, autoarea lucrării *Liste des journaux de Transylvanie, résultat des recherches faites dans les bibliothèques d'Arad et de Sibiu*, în care realiza o prezentare a publicațiilor după: titlu, periodicitate, locul de apariție, anul de apariție, anul de final, tendința jurnalului, redactorii șefi, directorii, locul unde puteau fi consultate[41]. Acestora li se adăuga contribuția lui G. Oprescu, *Revues historiques de la Roumanie*[42], în care erau prezentate 58 de titluri ale unor publicații de specialitate, alături de alte 34 care își încetaseră activitatea Au fost și anchete referitoare la studierea istoriei în școală. Apostol Culea, inspector școlar, a fost autorul unui referat intitulat *L'enseignement de l'histoire dans les écoles primaires de Roumanie,* în care erau prezentate programele școlare și tendințele în modernizarea acestora[43]. În privința Comisiei de cronologie remarcăm contribuția Virginiei Sacerdoțeanu, *Tableau chronologique des princes roumains*, în care alcătuia o listă a domnilor Țării Românești și ai Moldovei de la Seneslau, respectiv Dragoș, până la regii din secolul XX[44]. În Comisia pentru literatura modernă au activat Nicolae Cartojan și Dumitru Murărașu (1896–1984), care au făcut comunicări referitoare la *Reflets de l'humanisme et de la Renaissance dans les pays roumains* și *La fortune d'Horace en Roumanie* în cadrul lucrărilor adunării CISI din 1936, de la București[45].

Participarea istoricilor români la congresele organizate de CISI în perioada interbelică a fost impresionantă, atât ca număr (au fost înregistrați 18 istorici la Oslo, 25 la Varșovia și 46 la Zurich)[46], cât și prin calitatea comunicărilor și a intervențiilor. Istoricilor români li s-a recunoscut impactul și valoarea prin numirea lor ca președinți sau secretari de secție sau de ședință.

La Congresul de Istorie de la Oslo din 1928 au fost ținute următoarele comunicări:

– în secțiunea dedicată științelor auxiliare, în cadrul ședinței despre istoria militară: Radu Rosetti, *L'Influence du régime de la propriété foncière sur l'organisation, la doctrine et la stratégie des armées roumaines au XVe siècle*;

– în ședința pe teme de preistorie și arheologie: I. Andrieșescu, a) *Nouvelles contributions à l'étude de la Dacie au IIème millénaire av. J.C.*, b) *Des survivances paléolithiques dans le milieu néolithique de la Dacie*;

– în secțiunea Orient, Grecia, Roma: G.G. Mateescu, *Le permanenze delle popolazioni trace nella Macedonia imperiale romana*; Emil Panaitescu, *Sur le limes dacicus (nouvelles fouilles et nouveaux résultats*);

– în ședința închinată Evului Mediu și istoriei bizantine: C. Marinescu (unul dintre președinții secției), *Contributions à l'histoire de l'Ordre de Saint-Jean de Jérusalem au XVe siècle*;

[41] „Bulletin", iunie 1930, nr. 9, p. 652–655.
[42] *Ibidem*, decembrie 1934, nr. 25, p. 442–449.
[43] *Ibidem*, noiembrie 1932, nr. 17, p. 691–697.
[44] *Ibidem*, martie 1935, nr. 26, p. 56–64.
[45] *Ibidem*, aprilie 1939, nr. 43, p. 151–159.
[46] Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 384.

– la secția de istorie modernă: Andrei Oțetea [(1894–1977), secretarul secției], *Établissement de la Légation napolitaine à Constantinople*; Gh. Brătianu, *Un chapitre de la question d'Orient: le problème des frontières russo-roumaines pendant la guerre de 1877–1878 et au Congrès de Berlin*;

– la secțiunea dedicată istoriei dreptului și a instituțiilor: George Fotino (1896–1969), *Éléments autochtones et éléments étrangers dans le développement des anciennes institutions roumaines*;

– la istoria științelor și artelor: Victor Gomoiu (1882–1960), *Le folklore médical roumain*; Gh. Balș (1868–1934), *Influence de l'art gothique sur l'architecture romaine* (textul a fost citit de C. Marinescu)[47].

La Congresul de Istorie de la Varșovia, din 1933, istoricii români au avut de asemenea o prezență semnificativă:

– la secțiunea de preistorie și arheologie: Nicolae Nic. Moroșan (1902–1944), arheolog basarabean, *Le Solutréen de la Moldavie*; Vladimir Dumitrescu, *La chronologie de la civilisation énéolithique balkano-danubienne*; Al. Bărcăcilă (1895–1970), *Les monuments religieux de Droubeta et des environs*;

– la secția de istorie veche: Emil Panaitescu (1885–1958), *La population de la Dacie préromaine*; Vasile Hristescu, *Les limes romain de la Valachie*;

– la istoria literaturii: Basil Munteanu (1897–1972), *L'influence française en Roumanie au XVIIIe siècle*;

– la istoria artei: Coriolan Petreanu, *Der Anteil der drei Nationen Siebenburgens auf der Ausgestaltung seins Kunstcharakters*;

– la istoria Europei Orientale: C. Marinescu, *Le pape Calixte III (1455–1458), Alphonse d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs*; P.P. Panaitescu, *Le traité de commerce de Mahomet II avec la Moldavie et les voies du commerce polonais vers la Mer Noir*;

– la secțiunea despre națiune și naționalități: Andrei Oțetea, *Les consuls de France et l'éveille de la nationalité*;

– la cea despre umanism: Alphonse Dupront (directorul Institutului Cultural Francez din București), *Sur le problème de l'humanisme chrétien en Italie à la fin du XVIe siècle*; Maria Holban (1901–1991), *François du Moulin de Rochefort, maître d'école de François Ier, et la querelle de la Madeleine ou des trois Marie*;

– la secția de istorie a științelor: Petre Sergescu, *Histoire des sciences mathématiques et physiques en Roumanie*;

– la secția specială dedicată istoriei evreilor, E. Haldvig, *De l'influence de la Pologne sur le judaïsme roumain (aux XVIIe et XVIIIe siècles).*

În cadrul congresului, președinți ai diferitelor secții au fost: la cea de Ev Mediu și Bizanț – P.P. Panaitescu, la istorie modernă – Nicolae Iorga, la istoria științelor – Petre Sergescu și V. Gomoiu.

[47] „Bulletin", mai 1929, nr. 6, număr dedicat Congresului de la Oslo; BAR, Corespondență Iorga, vol. 343/1, f. 531, Karadja către Pennescu, Stockholm, 28 august 1928. Se menționa delegația română: Nicolae Iorga, Gh. Brătianu, I. Andriețescu, G. Fotino, C. Marinescu, G. Fotino, V. Gomoiu, P.P. Panaitescu, gen. Radu Rosetti, G.G. Mateescu, A. Oțetea, Emil Panaitescu și C. Karadja.

La Congresul de Istorie de la Zürich, din 1938, românii au prezentat nouă comunicări:

– la secția de istorie veche și arheologie: Gh. Cantacuzino (1900–1977), *Considérations sur les timbres amphoriques du Pont-Euxin*; Anton Balotă (1901–1971), *Le problème thraco-illyrien et les origines albano-roumaines*;

– la secția de istorie antică: Emil Panaitescu, *De l'influence romaine en Dacie*;

– la secția de numismatică: Raymund Netzhammer (1862–1945), *Stadtwappen auf den Münzen pontischer Städte*;

– la științe auxiliare: P.P. Panaitescu, *L'état des études et des publications des sources en Roumanie*;

– la Evul Mediu și Bizanț: C. Marinescu, *Encore une fois le problème du prêtre Jean*; Aurelian Sacerdoțeanu, *Formation des États roumains au Moyen Âge*;

– la epoca modernă: Ioan Lupaș (1880–1967), *L'empereur Joseph II et la révolution des paysans de Transylvanie*;

– la istoria ideilor: Nicolae Cartojan, *Les romans courtois et les romans d'aventures dans le Sud-Est européen et surtout dans la littérature roumaine*; D. Murărașu, *Erasme et le principe de l'imitation à l'époque humaniste*;

– la secția de metodă în istorie: Gh. Brătianu, *Une nouvelle histoire de L'Europe au Moyen Âge.*

II. NICOLAE IORGA ȘI COMITETUL INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

„Nu este de ajuns să știi, trebuie să aplici, nu este de ajungi să vrei, trebuie să acționezi" sunt cuvintele lui Goethe care surprind esența intelectualului, pe care Nicolae Iorga l-a întrupat. Istoric mai înainte de toate, Iorga a încercat să își transpună concepțiile asupra evoluției istoriei și civilizației umane în lucrări științifice, a inspirat prin activitatea sa pedagogică și culturală generația Marelui Război și s-a implicat cu bună-credință în politică, pentru că „sarcina intelectualului este grea și de durată. Este o sarcină de răbdare și educație: aceea de a convinge un număr cât mai mare de oameni să recunoască nu numai în cuvinte, dar chiar în acțiune, importanța fundamentală a acestui lucru, care se află deasupra tuturor și totuși este întotdeauna uitat: adevărul"[48]. Asemenea înaltelor spirite contemporane lui, Iorga s-a implicat în ctitoria așezămintelor de cultură și științifice, însuflețite de personalitatea sa, de prestigiul personal și excelența intelectuală. Trepidanta activitate științifică internațională marcată de participarea la congrese și conferințe naționale și internaționale, cursurile anuale de la Sorbona și cele susținute în marile universități din Europa și SUA, precum și întâlnirile numeroase cu personalitățile culturale și politice ale vremii au transformat numele său în cel mai de succes

[48] Miguel Ozario de Almeida, *A MM Paul Valery et Henri Focillon*, în *Correspondance. Pour une Société des Esprits*, Paris, 1933, p. 50–52.

produs al diplomației culturale românești din perioada interbelică. La aceasta a contribuit și implicarea sa în activitatea Comitetului Internațional de Științe Istorice.

Publicarea lucrărilor sale în limbi de circulație europeană[49], precum și participarea cu două comunicări la Congresul Internațional de la Londra (1913), unde a impresionat prin concepțiile sale referitoare la bazele necesare pentru o nouă istorie medievală și la supraviețuirea Bizanțului în țările române, au determinat recunoașterea sa imediată de către elita istoriografiei europene[50]. Singur mărturisea că a fost cooptat în comitetul de organizare a Congresului de la St. Petersburg, care urma să se desfășoare în 1918[51]. Importanța civilizației Europei Sud-Estice și a celei bizantine în evoluția destinului continentului l-a determinat să organizeze primul Congres de Bizantinologie la București în 1924, impulsionat și de discuțiile purtate cu Henri Grégoire cu ocazia Congresului Internațional de Istorie de la Bruxelles (1923)[52]. Ca președinte al Comitetului Național al Istoricilor Români, Iorga a participat la adunările generale ale Comitetului Internațional de Științe Istorice, organizând-o pe cea de la București din 1936, a fost membru în mai multe comisii, alcătuind rapoarte pentru diferitele anchete inițiate de organizația internațională, și a fost ales unul dintre vicepreședinții acesteia în 1938.

II.1. Activitatea în cadrul adunărilor și comisiilor CISI

În 1928, adunarea Comitetului Internațional de Științe Istorice s-a desfășurat la Paris. Iorga a propus realizarea unui index al cărților de călătorie[53]. La adunarea de la Veneția din 1929, a cărei ședință de deschidere s-a ținut la Palatul Dogilor, s-au luat în discuție cererile de admitere a comitetelor din Ucraina și Canada și au fost discutate proiectele comisiilor[54]. În 1930, adunarea s-a ținut în Marea Britanie, fiind găzduită de cele două Universități Cambridge și Oxford. Atât Michel Lhéritier, cât și Harold Temperley (1879–1939) au insistat ca Nicolae Iorga să fie

[49] Amintim numai: Nicolae Iorga, *Geschichte des Rumanischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, 1905; idem, *The Byzantine Empire*, London, 1907; *idem*, *Geschichte des osmanichen Reiches nach den Quellen dargestellt*, vol. I–V, Gotha, 1908–1913 etc.

[50] G. Volpe, *Storici e maestri*, Firenze, 1924, p. 96–97.

[51] Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu Râpeanu, Sanda Râpeanu, vol. IV, București, 1981, p. 86.

[52] „În secția destinată studiilor bizantine s-a ivit într-o zi, dintr-o conversație cu d. Grégoire, ideea unui congres special pentru această materie, așa de bogată și mai ales cu atâtea prelungiri în viața popoarelor care se găsesc pe teritoriul fostului Imperiu de Orient și care au moștenit atâta din formele și manierele Bizanțului … și propunerea a fost primită cu căldură, rămânând să se capete asentimentul unor factori așa de hotărâtori ca d. Diehl și descoperitorul rosturilor iconografiei bizantine, ale cărei linii le-a fixat de la început, printr-o carte de neînchipuită răbdare, d. Gabriel Millet", N. Iorga, *O viață de om*, vol. IV, p. 88.

[53] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXII, Comunicatul CISI, 12 iunie 1928, Paris.

[54] BAR, Corespondență Iorga, vol. 343/1, f. 500–503, Circulară CISI, Paris, 24 martie 1929.

prezent, mai ales că Temperley îl anunțase, înainte de a se face publică nominalizarea, despre acordarea titlului de *Doctor Honoris Causa* al universității din Oxford: „s-a publicat că Universitatea din Cambridge acordă titlul de doctor *honoris causa* lui Koht, Altamira, Glotz, De Sanctis, Brandi, Jameson, Pirenne. Oxford propune să dea trei titluri, încă nu s-a publicat, dar vă pot spune că sunteți printre ei. Vă rog să nu menționați încă știrea până nu se publică."[55] Adunarea și festivitățile de la Cambridge-Oxford au fost minuțios pregătite. Participanții au fost informați despre decontarea cheltuielilor de călătorie, programul zilnic al lucrărilor, al meselor și dineurilor oficiale, programarea discursurilor solemne etc. Lui Iorga i s-a decernat înaltul titlu alături de istoricul polonez Bronislaw Dembinski (1858–1939) și de cel austriac, Alfons Dopsch. În paralel, s-au desfășurat lucrările comisiilor, Iorga fiind membru al celei de iconografie, constituită cu ocazia Congresului de la Oslo (1928). La propunerea sa, Comisia Monumentelor Istorice din România urma să fie cooptată în cadrul Comisiei de iconografie, tot ea urmând să se ocupe și de întocmirea unei bibliografii de specialitate. Cu această ocazie, a prezentat lucrarea închinată portretelor domnitorilor din Țara Românească și Moldova[56]. În aceeași adunare s-a discutat despre modelul unei fișe iconografice, pe baza căreia să se identifice în fiecare țară arhivele fotografice și cinematografice[57]. A scris și un raport intitulat *État des publications iconographiques en Roumanie*[58]. La adunarea Comisiei de iconografie de la Paris din 1934 a prezentat stadiul cercetărilor de profil din România și a anunțat publicarea unui nou volum referitor la portretele doamnelor[59]. În numărul din „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences" dedicat iconografiei istorice a fost publicată contribuția sa, *Quelques catégories rares des fresques représentant des fondateurs d'églises en Roumanie*[60], apreciată de Albert Depréaux[61], secretarul comisiei, și de Michel Lhéritier[62]. Din inițiativa Institutului Internațional al Cooperării Intelectuale, s-a propus publicarea unui repertoriu internațional de colecții de artă bizantină cu sprijinul specialiștilor, printre care se număra și Iorga[63], proiect discutat cu ocazia Congresului de Bizantinologie de la Roma (20–28 septembrie 1936). Iorga a fost membru și în Comisia pentru studierea arhivelor Vaticanului, care a luat ființă în 1929,

[55] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet VI, Temperley către Iorga, f.d.

[56] Nicolae Iorga, *Domni români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1929, 1 f. + 64 pl.; idem, *Domni români după portrete și fresce contemporane*, Sibiu, 1930, XV p. + 222 pl.

[57] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet VI, Raport al Comisiei de iconografie, Oxford, Cambridge, 29 aprilie, 3 mai 1930.

[58] „Bulletin", februarie 1931, nr. 11, p. 128–129.

[59] *Ibidem*, septembrie 1934, nr. 24, p. 233. N. Iorga, *Portretele doamnelor române* / *Portraits des princesses roumaines*, Bucarest, 1937.

[60] „Bulletin", decembrie 1934, nr. 25, p. 393–396.

[61] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet VII, Albert Depréaux către Iorga, Paris, 18 octombrie 1934.

[62] *Ibidem*, Lhéritier către Iorga, Paris, 19 octombrie 1934.

[63] BAR, Corespondență Iorga, vol. 423, f. 48–54, Société des nations, Institut International de Coopération Intellectuelle, Office International des Musées.

la Veneția[64], fiind invitat să fie membru al Comisiei dedicate despotismului luminat[65]. A acceptat invitația și a scris un articol publicat în „Bulletin", *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIIIe siècle*[66].

Comitetul Internațional de Științe Istorice a marcat un deceniu de la înființare cu prilejul adunării din aprilie 1936 de la București. Încă de la Congresul de la Varșovia (1933), Iorga a lansat sugestia ca una dintre viitoarele adunări ale Comitetului Internațional să se desfășoare la București. Altă invitație fusese făcută de Comitetul istoricilor din Cehoslovacia. Lhéritier îi scria lui Oprescu că în urma unei consultări a comitetelor naționale, la care au răspuns 14 dintre ele, majoritatea, din rațiuni practice, s-au pronunțat pentru Praga[67], care „părea mai aproape decât București"[68]. Nicolae Iorga, nemulțumit de alegerea comitetului, pe care o considera drept o nerecunoaștere a meritelor României, membră fondatoare a acestuia, a declanșat o campanie asiduă pe lângă conducerea CISI. Iritarea sa se datora probabil și alegerii ca membru în conducerea CISI a istoricului maghiar Sándor Domanovszky (1877–1955), ale cărui opinii revizioniste îi erau cunoscute. În 23 martie 1935, îi scria lui Temperley că refuzul invitației României ar putea avea drept consecință retragerea acesteia din CISI[69], având pentru aceasta susținerea Comitetului Istoricilor Români[70]. În paralel, intervenea pe lângă ministrul Cehoslovaciei la București, Jan Šeba, le scria lui Eduard Beneș și președintelui Comitetului istoricilor cehoslovaci, ultimul fiind convins să își retragă candidatura[71]. La sfârșitul lui martie 1935, primea scrisori de încurajare de la Temperley și Lhéritier, care îl înștiințau de reușita acțiunii sale[72]. A urmat organizarea adunării, în care un rol deosebit l-a avut George Oprescu, secretarul Comitetului Național. Corespondența dintre Lhéritier și Oprescu mărturisește despre profesionalismul celor doi organizatori și modul cum erau gândite a se desfășura manifestările științifice din epocă. Lhéritier îi sugera să trimită invitațiile secretarilor comisiilor și întocmea o listă a acestora, îi scria despre dotarea sălilor de ședință și îi comunica data la care puteau ajunge invitații la București. Insista să îi să invite pe: Giovanni Mercati (1866–1957), prefectul Arhivelor Vaticanului, Paul Fridolin Kehr (1860–1944), directorul Institutului German din Roma, Émile Mâle (1862–1954), directorul Școlii Franceze din Roma[73], Pierre Pepe, profesor de

[64] „Bulletin", ianuarie 1930, nr. 8, p. 469.
[65] BAR, Corespondență Iorga, vol. 423, f. 70, Lhéritier către Iorga, Paris, 14 noiembrie 1934.
[66] „Bulletin", martie 1937, nr. 34, p. 101–115.
[67] BAR, Corespondență Oprescu, S 68 (&)/DCLXXXVI (Anexă), Lhéritier către Oprescu, Paris, 20 decembrie 1934.
[68] *Ibidem*, S 68 (8)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 31 decembrie 1934.
[69] Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VII, București, 1939, p. 234.
[70] „Vorbesc la Comitet că se dorește împiedicarea adunării de la București. Toți se solidarizează cu mine", *ibidem*, p. 288.
[71] Idem, *O mulțumită*, în „Neamul românesc", 18 aprilie 1936, nr. 84, p. 1.
[72] BAR, Corespondență Oprescu, S 68 (9)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 30 martie 1935; N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 237, 241.
[73] BAR, Corespondență Oprescu, S 68 (15)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 11 decembrie 1935.

liceu din Korça (Albania), reprezentant al istoricilor albanezi[74], Ferdinand Šišić (1869–1940) din Zagreb și A.D. Pirotto, președintele comitetului din Uruguay[75]. Se bucura de gratuitățile oferite de autoritățile române: transportul pe CFR și excursia de la Curtea de Argeș, menționând că cea proiectată în Bucovina ar avea succes, dacă ar avea același statut. Lhéritier propunea ca detaliile referitoare la excursii și întregul program să fie explicate într-o circulară, în care să se specifice și modalitățile de întoarcere din Bucovina, în condițiile în care erau necesare vize poloneze și cehoslovace, pentru cei care alegeau varianta Cernăuți-Budapesta[76]. În privința constituirii în cadrul CISI a unei Comisii permanente dedicate istoriei Bizanțului, Lhéritier scria că decizia le aparținea bizantiniștilor[77]. Istoricul francez îi scria lui Iorga să intervină pe lângă legațiile străine din București, pentru a facilita deplasarea membrilor CISI, el personal solicitând Ministerului Educației din Italia prezența la București a unui număr însemnat de istorici. Încheia încrezător: „voi face tot posibilul ca România să obțină un triumf.”[78] La începutul lui aprilie, Iorga primea confirmări din partea invitaților[79], iar în zilele premergătoare adunării scria în „Neamul românesc” despre sosirea la București a doi mari istorici: Halvdan Koht și Harold Temperley. Primul, fost președinte al CISI, ministru de Externe al Norvegiei, „om politic de o hotărâtă, dar chibzuită stânga, el reprezintă acolo un socialism de o democrație culturală și umană … cu o operă istorică luminată de această umanitate radiantă”. Cel de-al doilea, pe atunci președinte al CISI, fost ofițer în Marele Război era „un om de o curiozitate intelectuală nesfârșită, de o rară originalitate de spirit, prin care rupe obișnuitele șabloane ale istoriei”[80]. Acestora li se adăugau M. Lhéritier, „marele mecanic al acestei mașinării complicate care este Asociația Internațională a Istoricilor”, Karl Brandi (1868–1946), istoric german, „tipul cavalerului german din cea mai luptătoare epocă a Evului Mediu”; polonezii M. Handelsman (1882–1945), „cu o inițiere perfectă și în rosturile moderne românești”, și Oskar Halecki (1891–1973), „strălucitor conferențiar și orator”, precum și Hans Nabholz (1874–1961), „afabilul istoric elvețian”[81]. La adunarea CISI de la București au fost reprezentanți ai științei istorice din 25 de țări[82], delegații numeroase fiind cele franceză, engleză, germană, italienă, poloneză și greacă, nelipsind reprezentanți ai URSS (3) și ai Ungariei (3).

[74] *Ibidem*, S 68 (13)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 13 ianuarie 1936.

[75] *Ibidem*, S 68 (200)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 9 februarie 1936.

[76] *Ibidem* S 68 (23)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 2 martie 1936.

[77] *Ibidem*, S 68 (110)/DCLXXXVI, Lhéritier către Oprescu, Paris, 4 octombrie 1935.

[78] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXVIII, Lhéritier către Iorga, Paris, 28 februarie 1836.

[79] *Ibidem*, G. Volpe îi scria în 2 aprilie, Marcel Handelsman în 5 aprilie; la rândul lor istoricii greci M. Lascaris și K. Amantos își anunțau sosirea, N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 327.

[80] Nicolae Iorga, *Doi oaspeți*, în „Neamul românesc”, 11 aprilie 1936, nr. 81, p. 1.

[81] Idem, *Comitetul Internațional al Istoricilor*, în „Neamul românesc”, 16 aprilie 1936, nr. 83, p. 1.

[82] „Bulletin”, martie 1936, nr. 30, *Appendice*, p. 187: Algeria, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Danzig, Elveția, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, India, Italia, Iugoslavia, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Polonia, Spania, Suedia, Turcia, Ungaria, URSS și România.

O parte a participanților au fost invitați la Cluj, unde a fost organizată de Comisia externă de istoria științelor o adunare extraordinară în ziua de 11 aprilie[83]. Ședința festivă de deschidere a adunării de la București a fost în 13 aprilie, la Fundația Carol I, unde au luat cuvântul: dr. C. Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, Nicolae Iorga, Harold Temperley și Michel Lhéritier. Au urmat discuțiile pe comisii, unde fiecare președinte a prezentat publicațiile recente, proiectele viitoare și pregătirile pentru Congresul de la Zürich din 1938. Comisia pentru studiul marilor călătorii și descoperiri a devenit o comisie permanentă internă a CISI și s-a constituit o nouă comisie externă, cea pentru studierea și strângerea documentelor referitoare la adunările statelor. S-a convenit ca următoarea adunare a CISI să fie la Paris, în 1937, nu la Barcelona, din cauza războiului civil spaniol. Președintele CISI, Harold Temperley, și-a anunțat intenția de a face o călătorie în Extremul Orient, pentru a coopta noi membri, atribuțiile sale fiind preluate de vicepreședinții Dembinski și Brandi[84]. Strălucirea evenimentului a fost completată de mesele și dineurile oficiale: cel de la Athénée Palace, oferit de Comitetul Istoricilor Români, cel organizat de reprezentantul Cehoslovaciei la București, pentru delegații români, iugoslavi și cehoslovaci, unde Oprescu a propus înființarea unei „Mici Înțelegeri a intelectualității", cina de la Institutul Francez din București și dejunul de la Ministerul de Externe[85]. O surpriză plăcută a fost primirea oaspeților de către regele Carol al II-lea la Sinaia. Regele a discutat cu șefii delegațiilor, inclusiv cu cel al Sovietelor, care a fost „foarte mulțumit" de întâlnire[86]. La fel de apreciată a fost și vizita la Elisa Brătianu, unde s-au delectat cu ceai și au vizitat biblioteca fundației[87]. Istoricii au fost impresionați de Curtea de Argeș, unde au fost întâmpinați cu întreaga ospitalitate românească, flori, costume naționale. Explicațiile date de Nicolae Iorga la Curtea Domnească, oprirea la Biserica Episcopală, unde au fost depuse flori la mormintele regale, toate acestea i-au copleșit și emoționat pe participanți[88]. O parte dintre ei au plecat spre Bucovina, unde au vizitat Cernăuți, Hotin, Putna, Sucevița și Rădăuți, iar pe drumul de întoarcere Vălenii de Munte și Snagov[89]. Adunarea de la București a „avut atmosfera unui adevărat congres", așa cum observa M. Lhéritier în prezentarea sa oficială din „Bulletin", pentru că istoricii au fost înconjurați cu respect și apreciere de elita intelectuală și politică a țării, iar relatările presei au dat manifestării o importanță internațională. Evenimentul a fost un prilej de a face cunoscută România: peisajele, istoria, cultura și oamenii. Nicolae Iorga a impresionat prin abilitățile sale organizatorice, pe care le demonstrase și cu ocazia Congresului de

[83] *Ibidem*, decembrie 1935, nr. 29, p. 508–509.

[84] *Ibidem*, martie 1936, nr. 30, *Appendice*, p. 189.

[85] „Neamul românesc", 18 aprilie 1936, nr. 84, p. 1.

[86] Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 330.

[87] Vezi Anexa.

[88] Vezi descrierea adunării de la București făcută de M. Lhéritier în Anexă; „Neamul românesc", 18 aprilie 1936, nr. 84, p. 1.

[89] Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 331; „Neamul românesc", 26 aprilie 1936, nr. 90, p. 1.

Bizantinologie din 1924, fiind animatorul excursiilor planificate pentru conferențiarii străini ai cursurilor de la Văleni sau al celei închinate bizantiniștilor în septembrie 1934, cu ocazia constituirii noului Institut de Bizantinologie. Scrisorile de mulțumire și apreciere venite din partea participanților mărturisesc că scopul a fost atins. François-Louis Ganshof (1895–1980), medievist belgian, îi scria despre încântarea în fața arhitecturii și picturii medievale românești, biserica de la Curtea de Argeș fiind „o minune”[90], Arnold Raymond îi mulțumea pentru primire, „dar mai ales pentru faptul de a cunoaște România”[91], Temperley mărturisea că „delegația britanică a rămas vrăjită de ospitalitatea familiilor Iorga și Oprescu”[92], iar A. Depréaux îi mulțumea în numele delegației franceze[93]. Unii dintre participanți au rămas la București pentru a susține conferințe: președintele CISI, Harold Temperley, a conferențiat la Academia Comercială din București, iar Oscar Halecki a fost invitat să conferențieze la Liga Culturală și Legația Poloniei[94].

Ecoul întâlnirii de la București a fost important, mai ales că în aceeași perioadă, în țară, autoritatea lui Nicolae Iorga era atacată de reprezentanții „noii școli de istorie”. Prestigiul lui Iorga după întâlnirea de la București a crescut în rândurile colegilor din CISI. Președintele comitetului îi scria despre planurile sale de a face o călătorie în Extremul Orient[95], iar Lhéritier îi mărturisea despre preocupările CISI de a salva monumentele istorice din Spania, supuse distrugerilor în timpul războiului civil, despre problemele financiare agravate de nesiguranța fondurilor acordate de fundația Rockefeller, dar și despre publicațiile apărute sub egida organizației[96]. Iorga avea să fie reales în 1937 în fruntea Comitetului Istoricilor Români și primea de la Temperley propunerea de a fi numit vicepreședinte al CISI la următorul Congres Internațional de la Zürich[97]. Vestea alegerii sale în Biroul CISI a fost semnalată în articole de presă din România[98]. În cadrul aceluiași congres s-a decis constituirea unei noi comisii, cea pentru studiul Orientului Apropiat, care urma să aibă doi co-președinți, Temperley și Iorga. Sediul acesteia ar fi urmat să fie Casa Romena, ctitoria lui Iorga de la Veneția[99]. Din păcate moartea lui Temperley[100] și izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial au

[90] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXVIII, L. Ganshof către Iorga, Bruxelles, 28 aprilie 1936.
[91] *Ibidem,* Arnold Raymond către Iorga, Lausanne, 28 aprilie 1936.
[92] *Ibidem,* Temperley către Iorga, 30 aprilie 1936.
[93] *Ibidem,* A. Depréaux către Iorga, Paris, 15 mai 1936.
[94] „Neamul românesc”, 21 aprilie 1936, nr. 86; *ibidem,* 23 aprilie 1936, nr. 88; Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXVIII, Oscar Halecki către Iorga, Viena, 25 aprilie 1936.
[95] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXVIII, Temperley către Iorga, 3 iunie 1936.
[96] *Ibidem*, Lhéritier către Iorga, Paris, 11 noiembrie 1936.
[97] *Ibidem,* pachet XXXIV, Temperley către Iorga, 14 martie 1937.
[98] În 2 septembrie 1938 articole care semnalau alegerea istoricului în conducerea CISI au apărut în „Lumea românească”, „Semnalul”, „Ordinea”, „Viitorul”, „Neamul românesc”, „Curentul”, „Timpul”, „Le moment” etc.
[99] „Bulletin”, aprilie 1939, nr. 43, p. 249; Nicolae Iorga, *Jurnalul ultimilor ani 1938–1940. Inedit,* ed. Andrei Pippidi, București, 2019, p. 83, unde se relatează despre întâlnirea cu Zorzi, „cu care vorbesc de adunarea în Maiu la casa Romena a noii comisiuni pentru Orientul Apropiat”.
[100] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXIV: în 1 iunie 1939, Dorotheea Temperley, soția istoricului, îl anunța pe Iorga despre sănătatea fragilă a acestuia.

împiedicat activitatea noii comisii. Ultima adunare a CISI la care a participat Nicolae Iorga a fost cea de la Luxemburg din mai 1939, unde se simțea neliniștea dinaintea izbucnirii conflictului[101]. S-a decis ca viitorul congres să fie organizat la Roma, în 1943. Nicolae Iorga a subliniat necesitatea ca președinții secțiilor viitorului congres să fie aleși cu atenție, pentru ca atmosfera să fie propice unor discuții care să apropie popoarele, nu să le învenineze unele împotriva altora[102]. În toamna aceluiași an, îi scria lui Lhéritier, care îi propunea organizarea unei conferințe la Veneția cu tema Războiului Crimeii, că în condițiile în care frumoasele principii ale internaționalismului și păcii se prăbușeau, era nevoit să renunțe la implicarea sa în proiectele CISI[103]. În ultimele luni ale anului 1939, Lhéritier coresponda cu Iorga pe tema istoricilor polonezi, care se aflau în exil în România[104]. Iorga propusese Institutului polonez să își continue activitatea sub egida Institutului Sud-Est European, îi găzduise temporar la Văleni pe unii istorici refugiați și le propusese ca variante retragerea la Casa Romena din Veneția sau la Fontenay aux Roses[105]. În februarie 1940, Lhéritier își exprima speranța menținerii contactului între membrii CISI, solicitând informații despre istoricii polonezi și cehi supuși abuzurilor. Amintea despre dispariția tragică a lui Dembinski, care, în pragul deportării, își găsise sfârșitul la Poznan, în timp ce istoricul ceh Matusek, secretarul comitetului cehoslovac, murise împușcat împreună cu studenții săi la Universitatea din Praga[106].

II.2. Participarea în cadrul congreselor internaționale de științe istorice

Participarea lui Nicolae Iorga, alături de ceilalți istorici, la congresele internaționale de istorie a fost un prilej de conectare a științei românești la problemele istoriografiei europene. La Oslo a fost o primă întâlnire în cadrul unei astfel de manifestări cu istoricii germani și austrieci, dar și cu reprezentanții regimurilor de extremă dreapta, italienii (delegație condusă de G. Volpe) sau de extremă stânga, sovieticii (delegație condusă de Mikhail Pokrovsky). Alături de ultimii, erau prezenți și reprezentanți ai istoriografiei ruse din exil. A fost un congres cu 15 secțiuni, deosebit prin comunicările și discuțiile care au deschis noi perspective în cercetarea istorică. În ședința de deschidere, Henri Pirenne a vorbit despre

[101] N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani*, p. 173.

[102] „Bulletin", octombrie 1939, nr. 45, p. 577.

[103] N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani*, p. 213: „Mon cher ami, c'est fini l'internationalisme, cette si belle chose! Comment pourrions-nous inviter, fût-ce même en Italie, des savants appartenant à des nations qui sont occupées à s'entretuer? Il faut ajourner, ajourner tout, et qui sait si jamais on pourra reprendre une activité comme celle qui a été la notre!" La Zürich s-a hotărât ca următorul congres să se desfășoare la Roma, în 1943, ceea ce nu s-a întâmplat din cauza războiului. Primul congres postbelic a fost cel de la Paris din 1950.

[104] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXIV, Lhéritier către Iorga, Dijon, 25 octombrie 1939.

[105] N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani*, p. 199–200, 210.

[106] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXIV, M. Lhéritier către Iorga, Paris, 21 februarie 1940.

expansiunea islamului și rolul acesteia în începutul Evului Mediu european[107], stârnind discuții aprinse între Alfons Dopsch, O. Halecki, Marc Bloch, Nicolae Iorga etc. Istoricul român, impresionat de comunicare, dar și de prezentarea lui Pirenne, care era „expresiv, tumultuos, agresiv, ofensiv, elocvent, pitoresc”[108], a subliniat rolul decisiv al relației dintre stat și biserică, trăsătură caracteristică Evului Mediu. Iorga a mai intervenit în discuții pe marginea comunicărilor lui C. Marinescu, Gh. Brătianu, Gh. Balș, a celei prezentate de istoricul și arhitectul spaniol Josep Puig y Cadafalch (1867–1956), a celei a lui Georges Pagès (1867–1939), dedicată relațiilor dintre Franța și Rusia în 1860, și a celei a lui Lhéritier, dedicată istoriei și raporturile acesteia cu timpul și spațiul, prezentată la secțiunea de metodologie. O altă comunicare care a stârnit interes a fost cea a lui Marc Bloch, *Pour une histoire comparée des sociétés médiévales*, în care profesorul de la Universitatea din Strasbourg își sintetiza noua abordare a istoriei medievale. În ianuarie 1929, Bloch și Lucien Fevbre lansau prestigioasa revistă „Annales”, la care a fost invitat și Iorga să participe cu articole sau sfaturi[109]. La rândul său, Henri Berr a prezentat Centrul Internațional al Sintezei (Centre international de synthèse) științifice, instituție organizată la Paris, care își propunea să promoveze și studiile de sinteză istorică. În aceeași perioadă Nicolae Iorga publica lucrarea sa *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*[110], în care propunea un alt mod de a studia și prezenta istoria universală, unde „sunt sparte săltărașele geografice și cronologice comode pentru cine caută numai fapte și situații prezentate cu artă”[111]. În cadrul Congresului de la Oslo, Iorga a citit comunicarea lui Ch. Diehl, *Les influences de l'art oriental en Occident*[112] și a închis lucrările congresului prin conferința *La pénétration réciproque entre L'Orient et L'Occident au Moyen Âge: quelques points de vue.* Congresul de la Oslo s-a distins prin locul deținut de „marile discursuri”, în care vârfurile istoriografiei au avut răgazul să își expună concepțiile. Comunicarea lui Iorga continua preocupările sale anterioare în dezvăluirea interdependențelor și influențelor dintre Orient și Occident, care au plămădit cultura și spiritul european[113]. Istoricul român a stârnit entuziasm și prin modul liber, captivant în care și-a prezentat ideile[114]. Temperley și Heisenberg i-au cerut transcrierea comunicării, spre a fi publicată. A fost printre puținii oameni de știință stăini care a fost invitat să țină o conferință radiofonică la Stockholm, subiectul fiind *Carol al XII-lea și România*[115]. În întâlnirile din cadrul comisiilor,

[107] Henri Pirenne, *L'expansion de l'Islam et le commencement du Moyen Âge.*

[108] Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. V, București, 1931, p. 297

[109] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXIX, Marc Bloch, Lucien Febvre către Iorga, Strasbourg, iulie 1928.

[110] Nicolae Iorga, *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, vol. I–IV, Paris, 1926–1928.

[111] Idem, *Prefață* la *Materiale pentru o istoriologie umană*, ed. Liliana Iorga, București, 1968, p. 4.

[112] BAR, Corespondență Iorga, vol. 343/1, f. 200: Lhéritier îl ruga în scrisoarea din 16 iulie 1928 să citească raportul lui Diehl, pentru că acesta nu putea veni la Congres.

[113] Nicolae Iorga scria încă din 1909 articolul *Der lateinische Westen und der byzantinische Osten in ihren Wechselbeziehungen während des Mittelaters*, în *Studium Lipsensis. Ehrengabe Karl Lamprecht*, Berlin, 1909, p. 89–99.

[114] Idem, *L'interpénétration de L'Orient et L'Occident au Moyen Âge*, București, 1928.

[115] BAR, Corespondență Iorga, vol. 343/2, f. 531, C. Karadja către Pennescu, Stockholm, 28 august 1928.

Iorga a ridicat problema obiectelor de artă și a tezaurului aflate la sovietici. Mikhail Pokrovsky (1868–1932) i-a ripostat că nu poate discuta subiectul, pentru că nu existau relații diplomatice sovieto-române. Iorga i-a spus: „de aceea mă și adresez aici. Academia Română nu face politică de stat". S-a propus reluarea discuției în cadrul viitoarelor adunări ale CISI[116]. Impresiile sale referitoare la istoricii sovietici, care se luptau în presă cu „istoricii și autorii burghezi, cu capichelismul"[117], au fost consemnate și în articolele din „Neamul românesc". Dacă reprezentanta Sovietelor la Stockholm, Alexandra Kollontai, l-a dezamăgit, prin lipsa de strălucire[118], șeful delegației istoricilor sovietici se remarca prin ipocrizie atunci când afirma că în țara sa libertatea de exprimare era garantată. Iorga observa cu ironie: „Și totuși nimeni n-a cerut bilet pentru Leningrad."[119] În timpul Congresului de la Oslo a mai apărut o problemă asupra căreia Constantin Karadja, consulul general al României la Stockholm, îi scria lui Dimitrie C. Pennescu, ministrul plenipotențiar. Două alianțe bisericești cu sediul în Anglia, aflate sub patronajul arhiepiscopului de Uppsala, *Universal Christian Conference on Life and Work* și *World Alliance for Promoting International Friendship through Churches*, au avut un congres la Praga, unde s-a prezentat un raport despre situația Bisericii Protestante din Ardeal. Pentru congresul de la Oslo alianțele au inițiat o anchetă despre modul în care era predată istoria copiilor în școli. Din păcate, românii nu au răspuns anchetei, însă maghiarii, da. Ultimii au reușit să insereze broșura lor cu tente revizioniste între paginile raportului general. Acesta a fost înmânat tuturor participanților la Congres. Reacțiile istoricilor au fost diverse. Henri Berr scria că menirea unui istoric nu este „să lupte", să apere idei, ci scopul său era de a găsi adevărul, care poate conveni sau nu contemporanilor[120]. Karadja sugera că ar fi fost necesară publicarea unei broșuri de răspuns din partea istoricilor români, la care să se adauge alte două, scrise de un maghiar și un sas din Transilvania[121]. La rândul său Iorga scria în „Neamul românesc" despre broșura maghiară, care sub haina „blândă" a pacifismului bisericesc, promova idei revizioniste[122]. Un răspuns trebuia dat, mai ales că în 1927, lordul Rothermere publica în „Daily Mail", ziarul său, articole în favoarea Ungariei și a revizuirii tratatului de la Trianon, pentru refacerea monarhiei dualiste.

La Varșovia, în 1933, numărul participanților la Congresul Internațional de Istorie a fost impresionant: 1031. Pe lângă numeroasa delegație poloneză (542) și alături de istoricii din Franța (108), Italia (86), Germania (59), Anglia (51) și SUA (47), au participat și istorici din URSS, Turcia, India britanică și Vatican.

[116] Nicolae Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 300.

[117] *Ibidem.*

[118] Idem, *Doamna Kollontay*, în „Neamul românesc", an XXIII, 26 august 1928, nr. 189, p. 1.

[119] Idem, *Sovietele la Oslo*, în „Neamul românesc", an XXIII, 11 septembrie 1928, nr. 200, p. 1.

[120] Henri Berr, *Quelques réflexions sur le VI-ème Congres International des Sciences Historiques, Oslo, 14–18 août 1928*, în „Revue de synthèse historique", XLVI, decembrie 1928, Paris, p. 11.

[121] BAR, Corespondență Iorga, vol. 343/2, f. 532, Karadja către Pennescu, Stockholm, 31 august 1928.

[122] Nicolae Iorga, *Un miel blând*, în „Neamul românesc", an XXIII, 31 august 1928, nr. 192.

Comunicările au fost dedicate istoriei Europei de Est, în special istoriei Poloniei (80), dar și unor tematici referitoare la despotismul luminat, istoria colonială, istoria evreilor, istoria mișcărilor sociale, a umanismului etc.[123]. Iorga a fost ales unul dintre vicepreședinții manifestării[124] și și-a susținut comunicarea în ședința de deschidere, *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le Sud-Est Européen.* Istoricul sesiza pericolul reprezentat de regimurile politice care, în numele ideii naționale, provocau traume, rupturi și războaie: „Poate niciodată nu a existat în viața umanității un exclusivism atât de îngust și periculos, decât cel care derivă, crescând neîncetat, din exagerarea pe care o numim, în multe privințe destul de greșit, ideea națională … A sosit ceasul să reflectăm. Și, cum am reprezentat în întreaga mea viață o idée națională umană, permiteți-mi să dezbat problema în această adunare internațională, din prisma cercetărilor mele laborioase."[125] Adept al unui „naționalism tolerant, harnic și senin", Iorga prezenta nașterea națiunilor ca fiind un proces al timpurilor moderne, al cărui sens era însă denaturat de contemporani[126]. Susținea că „ideea națională este în curs de lămurire, de curățire, de precisare, până vor veni generații care o vor înțelege cum trebuie"[127]. A participat la discuțiile prilejuite de comunicările profesorului de la Budapesta, Gyula Moravcsik (1892–1972), și a combătut ideea acestuia referitoare la existența unui plan greco-maghiar asupra Imperiului Bizantin. La dezbaterile pe marginea comunicării lui J.M. Tourneur-Aumont (1879–1946) consacrate frontierei, a vorbit despre fixarea graniței dintre Ardeal și Muntenia de către Neagoe Basarab, din rațiuni economice. Din memoriile sale reiese că a asistat la prezentarea istoricului ceh Jaroslaw Bidlo (1868–1937) referitoare la cele patrusprezece perioade ale istoriei Europei Orientale, la cea a lui Temperley, mult apreciată de auditoriu, și la comunicările lui C. Marinescu și P.P. Panaitescu, care s-au bucurat de discuții frumoase[128]. A fost președinte la secția de istorie modernă și contemporană, apreciind comunicările lui G. Volpe[129] și G. Pagès[130]. În cadrul Biroului CISI de la Varșovia a fost ales membru S. Domanovszky[131]. Iorga, nemulțumit că noul Birou a fost ales în lipsa sa, și-a anunțat intenția de a nu mai lua parte la viitoarele adunări

[123] Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 150–152.

[124] Președinte a fost Dembinski, iar vicepreședinți ai congresului, alături de Iorga, au mai fost aleși: Bidlo (Cehoslovacia), Koht (Norvegia), Brandi (Germania, Coville (Franța), Kok (SUA), Temperley (Anglia), Fedele (Italia), Vulghin (URSS), în „Neamul românesc", XXVIII, 23 august 1933, nr. 182.

[125] Nicolae Iorga, *Origine et développement de l'idée nationale surtout dans le Sud-Est Européen,* Bucarest, 1934, p. 1–2.

[126] *Ibidem*, p. 23.

[127] Idem, *Originea și dezvoltarea istoriei universale*. *Conferință la deschiderea anului 1938–1939*, București, 1940, p. 9.

[128] Idem, *Memorii*, vol. VII, p. 105–106.

[129] G. Volpe, *I rapporti diplomatici fra l'Italia e Europa durante il Risorgimento.*

[130] Georges Pagès, *La politique extérieure de Napoléon III*.

[131] Este cunoscută disputa Iorga-Domanovszky referitoare la drepturile românilor în Transilvania. În 1939 apărea N. Iorga, *Pour éclairer M. Domanovszky, par les siens*, Bucarest, 1939.

ale Comitetului[132]. Participarea la Congresul de la Varșovia a fost un bun prilej de socializare cu istoricii din alte state, dar mai ales cu oficialitățile poloneze. Cu ocazia dineurilor și banchetelor oficiale, Iorga s-a întâlnit cu ministrul de Externe al Poloniei, Jozef Beck (1894–1944), împreună cu care a purtat o discuție despre poziția față de Soviete, în condițiile în care o parte a țărilor baltice și Polonia încheiaseră pacte de neagresiune cu puterea comunistă. Istoricul și fostul premier își manifesta neîncrederea în regimul de la Moscova, iar despre Beck scria: „Pacea de care vorbește el e o iluzie; e «un om bun» dacă crede într-adevăr într-însa; există o singură pace sigură, aceia care e ținută sus în vârful baionetelor ... Impresia pe care o am e că acest om nu ne iubește și nu ne stimează. Îi trebuie minciuna păcii, chiar dacă ar fi s-o rupem din trupul nostru pentru a i-o procura.”[133]

Ultimul Congres Internațional de Istorie la care a participat Nicolae Iorga a fost cel din august–septembrie 1938, la Zürich. Desfășurat în condiții internaționale amenințătoare (războiul civil din Spania, ocuparea Austriei de către Germania, războiul chino-japonez), congresul din capitala Elveției a încercat să reunească istorici din spații diverse, inclusiv din China, Australia, Argentina, Irlanda (cu o singură delegație, pentru ambele țări). Au refuzat participarea istoricii din URSS. În perioada dintre manifestările de la Varșovia și de la Zürich, CISI s-a confruntat cu prigoana istoricilor din statele care au adoptat politici antisemite și care au marginalizat sau îndepărtat din lumea academică și universitară figuri marcante ale istoriografiei europene: Gaetano De Sanctis (Italia), Hermann Oncken (Germania), Stanislaw Kot (Polonia), istoricii neagreați de regim în URSS etc.[134]. În ciuda atmosferei apăsătoare, organizatorii au încercat să dea o nouă strălucire prezentărilor, prin impunerea în sesiunile de dimineață a unor conferințe cu subiecte de interes general, în care să fie expuse idei novatoare într-o formă incitantă, iar în ședințele de după-amiază să predomine comunicările cu subiecte punctuale[135]. Tematica prezentată a fost diversă: de la subiecte referitoare la națiune – stat național, la cele despre istoria socială și economică, istoria artei, metoda in istorie etc. Controverse ideologice au izbucnit în cadrul delegației germane, între Karl Brandi, care și-a păstrat locul de lider datorită renumelui internațional, și reprezentanții istoricilor fasciști. Discuții aprinse au fost și pe marginea comunicării lui S. Domanovszky, *The Hungarian National-State in the Middle Ages*, care a stârnit reacția istoricilor români, mai ales că autorul răspândise broșura *La méthode historique de M. Nicolas Iorga (à propos d'un compte rendu)*[136]. Comunicarea lui Iorga, *Les permanences de l'histoire*, prezenta concepția sa asupra „istoriologiei”, forma elevată, dar și cea mai dificilă a unei sinteze de istorie universală[137]. Istoricul, în opinia lui Iorga,

[132] Idem, *Memorii*, vol. VII, p. 110.
[133] *Ibidem*, p. 109–110.
[134] Karl-Dietrich Erdmann, *op. cit.*, p. 166–167.
[135] Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXVIII, G. Hoffmann către Comisiile CISI, Zürich, 3 aprilie 1937.
[136] N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani*, p. 79.
[137] Idem, *Les permanences de l'histoire*, Bucarest, 1938, p. 3.

trebuia să sesizeze similitudinile, paralelismele istoriei umanității, care puteau fi descifrate prin stabilirea unor repere constante, factorul geografic, rasa și ideea. Numai astfel putea fi pătrunsă acea „unitate absolută a vieții omenești, în orice margine de spațiu și timp". Comunicarea a fost primită călduros de public, dar și-au exprimat rezerve Louis Halphen (1880–1950) și Henri Berr; a primit, de asemenea, replica istoricilor germani, care explicau conceptul de rasă de pe poziții ideologice[138]. Istoricul român răspundea că nu era de acord cu rasismul contemporan, pentru el rasa fiind un produs al mediului, în continuă transformare și asimilare, însemna un specific național, iar ideea, adânc înrădăcinată în popor, transformată în instinct, determina acțiunea acestuia, misiunea lui istorică[139].

*

Comitetul Internațional de Științe Istorice a năzuit să unească forțele științifice din spații geografice și experiențe politice diverse, pe baza unor principii noi, care izvorau din experiența nefastă a Primului Război Mondial. S-a încercat unirea istoriografiilor mondiale pe deasupra deosebirilor ideologice, dar efortul s-a ciocnit de disputele dintre state, încă nevindecate de traumele conflictului. Crearea CISI a avut un efect benefic asupra schimbului de idei și experiențe, au fost abordate noi teme istoriografice și au fost plămădite metodologii deschizătoare de perspective novatoare.

Reprezentanții istoriografiei românești au fost membrii fondatori ai organizației și s-au implicat în activitatea diferitelor comisii ale acesteia, contactele cu reprezentanții științei internaționale ajutându-i să se conecteze la freamătul intelectual al epocii, să își clarifice viitoarele teme de cercetare, să devină inițiatorii unor domenii noi de analiza.

Nicolae Iorga, ca președinte al Comitetului Istoricilor Români, s-a implicat în activitatea CISI, străduindu-se să i se recunoască României locul ca membru fondator, iar istoriografia română să fie apreciată la nivel internațional. Mărturie în acest sens stă impresionanta corespondență cu personalități științifice de pe toate continentele, reușind să creeze o rețea de contacte prin care își promova opera, dar mai ales interesele țării. Personalitatea sa, recunoscută de elitele științifice și politice, deschidea porți, pentru discuții referitoare la statutul și locul României în Europa. Întâlnirile oficiale sau informale prilejuite de congresele și adunările anuale ale CISI, interviurile din presa străină au fost folosite de istoric pentru a dezbate probleme de politică externă esențiale în epocă pentru statul român: politicile revizioniste ale vecinilor, raporturile cu Sovietele, soarta tezaurului fiind numai câteva dintre ele.

[138] N. Iorga, *Jurnalul ultimilor ani*, p. 80.

[139] *Ibidem*, p. 16; Lucian Boia, *Nicolae Iorga și congresele internaționale de istorie*, în „Revista de istorie", XXXI, 1978, nr. 10, p. 1830.

Cu ocazia amplasării plăcii comemorative pe zidul sălii Ateneului din Geneva, sărbătorind cei doisprezece ani de la înființarea CISI (1938), președintele său, Waldo C. Leland, amintea responsabilitatea istoricului de a căuta și a face cunoscut adevărul: „însă dacă ne lăsăm influențați de prejudecățile noastre sau de forțe străine de noi, care vor să ne impună voința lor și care ne privează de libertatea de gândire, condiție esențială a muncii noastre, nu ne putem îndeplini această obligație. Pentru noi este eșecul moral, pentru umanitate, este dezastrul!”[140]

ANEXĂ

La Roumanie a reçu le Comité International des Sciences Historiques

C’est sa IX-ème assemblée que le Comité International des Sciences Historiques vient de tenir à Bucarest, du 13 au 17 avril 1936.

En soi, toutes nos assemblées se ressemblent, a cela près que, jusqu’ici, de l’une à l’autre, le Comité International des Sciences Historiques n’a cessé d’étendre son œuvre.

À Bucarest, il a fêté ses dix années, ce qui est déjà une assez belle carrière pour une organisation internationale dans les circonstances difficiles que nous vivons. Il a consacré la création de sa 23 commission. La IX-ème assemblée a encore prépare le VIII-ème Congrès quinquennale des sciences historiques, qui doit avoir lieu au Zürich en 1938, et les différentes commissions se sont occupées de leur côté d’organiser les Congrès les concernant spécialement.

Sur les 42 pays qui font partie du Comité international des sciences historiques, 25 étaient représentés à Bucarest. On a présenté à leur délègues, au nombre de plus de 120, le 29 numéro du „Bulletin” du Comité, consacré à l’histoire des grands voyages et des grandes découvertes, le no. 8 volume de *L’Annuaire international de bibliographie historique*, le répertoire chronologique de l’histoire coloniale et le tome III du cartulaire de l’Université de Paris, extrêmement utile pour l’histoire internationale du Moyen Âge. On leur a annoncé comme devant paraître tout prochainement le premier volume du répertoire mondiale des diplomates, depuis l’origine de la diplomatie jusqu’en 1715, un second volume sur l’histoire des banques les plus importantes, un second volume sur l’histoire constitutionnelle dans tous les pays du monde, la fin du répertoire chronologique d’histoire littéraire, encore un guide sur l’accessibilité des archives. On a fait espérer pour un peu plus tard une chronologie générale, une double publication de documents sur l’histoire des mouvements sociaux, une iconographie des humanistes, un répertoire chronologique pour l’histoire des sciences, une nouvelle série d’études sur l’enseignement de l’histoire, une autre sur l’histoire du despotisme éclairé. On a examiné le développement du travail pour la géographie historique, pour la bibliographie historique de la presse, pour la bibliographie des archives du Vatican, pour la bibliographie de l’histoire du pacifisme, pour la bibliographie des mélanges, pour la diffusion des ouvrages historiques publiés dans des langues peu connues, pour la démographie historique, pour la numismatique. La dernière-née des Commission, qui s’occupe de l’histoire des Assemblées d’États, a elle-même établi son programme.

[140] „Bulletin”, ianuarie 1939, nr. 42, p. 70.

Tout cela se trouve dans notre rapport très copieux de secrétaire général et dans les rapports des secrétaires des commissions qui paraîtront prochainement.

Tout cela montre que la coopération internationale et libre des historiens continue, que son œuvre est déjà considérable et que tous les historiens sérieux doivent s'y intéresser.

Mais tout cela ne donne que d'une idée lointaine de ce qui fut notre Assemblée de Bucarest.

Notre assemblée de Bucarest, c'est tout d'abord M. Nicolas Iorga. Il l'a dominé de sa stature, il l'a dominé aussi par sa voix, quelque soin qu'il ait pris au cours des séances de s'effacer le plus possible derrière notre cher président actuel, M. Temperley, et notre cher ancien président, M. Koht, eux aussi d'une belle stature.

Nous croyons connaître Nicolas Iorga, pour l'avoir beaucoup vu et reçu, toujours du grand cœur, dans notre Paris. Mais chez lui, dans son milieu, en Roumanie, à Bucarest, à Curtea de Argeș, à Sinaia, il nous est apparu encore très au-dessus de l'hôte familier cher à la France. Il nous est apparu, dans son rôle d'animateur, de créateur, créant l'histoire au lieu de se contenter de l'écrire ou de l'exposer. Il fut dans tout la force du terme, avec une souveraineté magnifique, le président Iorga, s'imposant même quand il s'effaçait.

Il nous a présenté nous-même comme le grand mécanicien du Comité international. Il ne saurait donc nous en vouloir de le présenter à notre tour comme le grand metteur en scène de l'Assemblée de Bucarest.

Nous croyions pouvoir deviner ce qui serait l'Assemblée par le programme définitif. Illusion vaine. Car l'Assemblée fut une suite de surprises, une féerie…

On ne nous avait pas dit un seul mot, à l'avance, de l'excursion de Sinaia. On a renvoyé le grand déjeuner officiel au Ministère des Affaires étrangères, du jour au lendemain. On a fait passer, presque à l'improviste, un grand thé avant une représentation théâtrale. Tout cela aurait pu, aurait dû tourner un désastre. Mais au total, tout cela s'est miraculeusement arrangé. Et, comme s'ils s'étaient donné le mot, les membres de l'Assemblée se sont retrouvés partout où il fallait, et avec le même sourit satisfait, ce qu'il prouve qu'ils n'avaient même pas eu le temps d'éprouver une incertitude.

Et toujours et partout la baguette magique. Ici l'on se distribue les œufs de Pâques, les icônes, les broderies. Ici l'on gagne des tapis comme à la loterie. Ailleurs on distribue cartes postales. À Curtea de Argeș, la féerie a métamorphosé toute la localité : les façades sont illustrées de tapis, les charmantes roumaines circulent pour nous montrer leurs plus riches atours aux couleurs vives, ou les entrelacs de perles alternant avec les broderies. Un mot de grand metteur en scène au maire de Curtea : des branches fleuries quittent les cerisiers pour fournir des bouquets à nos dames et l'on ne comprend pas comment cela s'est fait. Nous aurons encore la surprise de la dame roumaine portant délicieusement le costume national, prenant place au milieu de nous pendant le déjeuner ; la surprise de la ballade du vieux brigand qu'une voix angélique semblait faire venir du fin fond du passe ; la surprise d'une dînette improvisée à Sinaia dans une maison jeune et joyeuse, une sorte d'un nid d'oiseaux ; la surprise de chants liturgiques du XIII-ème siècle évoquant la lointaine Byzance à la bibliothèque de Bratianu ; la surprise dans le parc voisin, du tzigane dont Paul Morand[141] et nous-même avons pu confondre le chant avec celui du rossignol ; la surprise de la cravate dont nous a décore le professeur Iorga avant la visite de son musée d'art

[141] Paul Morand (1888–1976), prozator, ambasador al Franței în România, autor al mai multor reportaje de călătorie, printre care și unul inspirat de călătoria la București.

religieux ; la surprise de la flûte nostalgiques du berger, et celle des rondes entraînantes dansées et balancées au théâtre de la Ligue Culturelle. Partout de l'art et de l'histoire.

Le metteur en scène ne nous quitte pas et pour rien au monde nous ne voudrions qu'il s'éloigne. Car sa voix qui commande et qui explique, car son savoir presque illimité sont ceux d'un guide incomparable.

Nous avons été fort heureux de le voir non seulement chez lui à Bucarest, dans la maison qu'il tient d'une souscription publique, mais encore chez lui à Sinaia dans sa villa montagnarde, haut perchée parmi les sapins. Nous sommes monté jusqu'à son bureau de travail, que Paul Morand a visité. Une demeure presque aérienne. Nicolas Iorga a étendu la main vers la large fenêtre en nous disant, à M. Temperley, M. Koht et a nous-même : „Tout cela est moi". Tout cela c'est à dire les fiers et solides sapins, aussi fiers, aussi solides que leur maître. Mais notre pensée allait plus loin que notre égard. Elle allait de la montagne de Sinaia jusqu'aux collines où M. Iorga a son école, et des collines à la plaine, non seulement à la plaine valaque de Bucarest, mais à la plaine moldave où naquit Nicolas Iorga, et où il a été pendant la guerre au premier rang de ceux qui ont soutenu moralement la patrie roumaine, „la famille roumaine"[142], suivant le titre heureux qu'il a donné à son journal.

Voilà pourquoi le grand metteur en scène de notre IX Assemblée continua de personnifier pour nous la Roumanie, et voilà pourquoi nous continuerons de l'admirer et de l'aimer comme elle. Dans son pays on l'a combattu et on le combattra. Nous ne comprendrions pas qu'il en soit autrement. Notre grand ami est faillible parce qu'il est homme. Mais nous ne le concevons pas autrement qu'il est. Ses faiblesses et ses erreurs ne le diminuent pas. Il est, au milieu de ses compatriotes quelque fois divisés, comme le génie du lieu, comme une puissance de la nature, et aussi comme une création de l'histoire, un personnage de légende, le boyard que l'on croit voir descendre du tableau d'autrefois et que parait attendre dans le musée le siège d'or à baldaquin.

L'amabilité que ses compatriotes nous ont témoigné, avec lui et avec M.me Iorga, a été vraiment sans borne. M. Oprescu, le secrétaire du Comité roumain, avait tout exactement prépare et à la mode occidentale, sans se douter des tours que lui jouerait le très maligne fée d'Orient, il se plut à nous recevoir dans son musée, qui a grandi comme par enchantement et dans sa maison, qui est un autre muséum. M et M.me Lambrino ont bien voulu nous faire profiter de leur hospitalité familiale, et nous y avons trouvé l'occasion d'apprécier la qualité scientifique et l'abondance de leurs trouvailles d'Istria. M.me Jean Bratianu a tenu à nous faire les honneurs de la précieuse bibliothèque rassemblée par son mari, et nous avons pris le plus vif plaisir à nous attarder dans son parc. Notre cher ami, M. Badesco, a été aux petits soins avec nous et il nous a gâtés, choyés, comblés de toutes manières. M. Bratulescu[143] nous a tenu sous le charme de son sourire et des chants. MM. Sergescu, Bologa[144] et Marinescu ont bien voulu regretter que nous n'ayons pu aller les voir à Cluj, visite qui n'est peut-être que remise. M. Georges Bratianu s'est plut à nous entretenir aimablement de questions d'histoire et de politique. Les journalistes se sont empressés pour être agréables au Comité et a nous-même, et non contents de nos renseignements ils ont pris nos caricatures.

Nous avons également trouvé le meilleur accueil dans le monde officiel. Sa Majesté le Roi qui a daigné honorer spécialement le Comite et notre très modestes personne, a bien

[142] Este vorba despre „Neamul românesc".
[143] Victor Brătulescu (1899–1976), istoric, secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice.
[144] Valeriu Bologa (1892–1971), medic, istoric al medicinei.

voulu nous recevoir avec son Altesse le Prince Royal dans son château de Sinaia ; il s'est intéresse à nos travaux, il se montre à nous comme un ami de l'histoire. Et nous avons pu admirer à loisir le château magnifique, le hall central surprenant par son envolée, les boiseries si travaillées et les tableaux dont le précieux Greco. Nous avons été très honorés de pouvoir nous entretenir aussi avec M. Radulesco sous secrétaire aux Affaires Etrangères, avec M. le ministre Nistor, membre du Comité des historiens roumains, et avec M. le ministre de l'Instruction Publique[145], qui a bien voulu nous promettre tout son appui pour développer la participation de la Roumanie à notre œuvre internationale.

Nous nous garderons d'oublier l'accueil affectueux de M. le Marquis D'Ormesson[146]. Nous n'oublierons pas non plus que le très sympathique directeur de l'Institut française a voulu que nous inaugurions sa nouvelle salle à manger ; il a profité de l'occasion pour rappeler, sans doute à notre intention, que lui aussi est originaire des bordes de la Garrone.

Derrière tous ces personnages, la Roumanie, la grande Roumanie, comme fond du tableau, avec ses paysages, ses monuments, sa capitale et son peuple, „la famille roumaine".

Suivent l'exemple de M. Pagès, le chef aussi courtois que le savant de la délégation française, nous aimerons pouvoir vivre quelques jours dans l'air vivifiant de Sinaia, en présence des dômes neigeux des Alpes Transylvaines.

Curtea de Argeș nous a laissé la meilleure impression, non pas seulement la vieille église si heureusement conservée avec ses fresques, inspirée de Giotto, mais même – n'en déplaise à M. Iorga – l'église restaurée d'une façon si discutable par le comte de Nouÿ[147]. Cette grande église n'est pas seulement „une église à manger", comme le lui reproche M. Iorga, une pièce montée, une église à la crème. Elle n'est pas seulement non plus, avec sa dorure éclatante et son kiosque d'entré, un spécimen d'Orient, une église d'exposition. Isolée comme elle est, au centre d'un cadre de verdure, elle surprend au détour du chemin, brillants de tous ses ors, comme une céleste apparition. Vue des biais depuis l'arche triche, elle a l'air d'une nef haut perchée sur les flots. Elle est vit de tous les jeux de la lumière, de tous les reflets du ciel changeant.

Pour la grande ville de Bucarest, malgré l'excellent livre de Paul Morand, elle nous a d'abord fait l'effet d'une énigme. Nous ne nous attendions pas à ce paysage urbain asses heurté, ou le style roumain seigneurial voisine avec l'architecture bourgeoise du XIX-ème siècle où les buildings américains écrasent de tout leur poids les vieille lottes petites églises byzantines qui semble presque honteuses de leur charme suranné. Comme nous regrettions que les bucarestois ne se soient pas contentés de leur seul style national harmonieusement encadré de jardins et de parcs.

Mais voilà – et je ne sais si Paul Morand l'a dit – les brodeuses roumaines n'aiment pas le travail en série, elles brodent suivant leur inspiration du moment. Le peuple roumain est reste délicieusement jeune et primesautier, comme le grand metteur en scène de notre Assemblée. Il a des élans et des afflux d'idées. L'histoire roumaine a des hauts et des bas comme notre historie de France ; la Roumanie est ressuscitée de la Grande Guerre après être ressuscitée des Turcs ; tout en étant un très vieux pays, par son ardeur de vivre elle fait l'effet d'un pays neuf. De la même façon, Bucarest, dont certaines rues sont grouillantes, jusqu'au cœur de la nuit, a eu, à des moments divers, différentes poussées d'architecture.

[145] Constantin Angelescu (1869–1949), ministrul Instrucțiunii Publice.

[146] Charles Olivier, marchiz d'Ormesson, reprezentantul Franței la București (1933–1936).

[147] Andre Lecomte de Nouÿ (1844–1914), arhitect francez, restaurator al mai multor monumente bisericești din România.

La sève printanière a envahi l'arbre, en poussant en sens divers des rameaux différentes. Et Bucarest, tournée vers nous, a voulu profiter de toute nos modes occidentales.

Nous aurions tort de lui en vouloir, nous l'aimerons elle aussi comme l'image de la Roumanie, toute en surprises qui se succèdent et en perpétuelle création.

Michel Lhéritier,
Secrétaire général du Comité International des Sciences Historiques

Sursa: Arhiva Iorga-Pippidi, pachet XXXIII.

NICOLAE IORGA AMONG THE ELITE OF INTERNATIONAL HISTORIOGRAPHY. HIS ACTIVITY IN THE INTERNATIONAL COMMITTEE OF HISTORICAL SCIENCES (1926–1940)

Abstract

The International Committee of Historical Sciences (ICHS) had a great importance in the organization of the historiography after the Great War. Founded in 1926, influenced by the spirit of the Treaty of Locarno, ICHS opened the scientific dialogue between national committees of all European states, with the desire to expand its activity worldwide. It initiated scientific projects and publications, organized international congresses and sought to unite scientists around truth and tolerance. In this article, based on published and unpublished materials, we present the activity of Romanian historians in the specialized commissions of ICHS and at international history congresses. A special chapter is dedicated to the activity of Nicolae Iorga, who became in 1938 one of the vice-presidents of ICHS, a personality that inspired through his comprehensive vision the European historical research, whose contribution was recognized by his contemporaries also due to his involvement in ICHS, being a member of several commissions, organizer of the first congress of Byzantinology, animator of the assembly in Bucharest in 1936, captivating speaker of the international congresses of history.

Keywords: Nicolae Iorga; International Committee of Historical Sciences; International Congress of History; Romanian historiography; Committee of Romanian Historians